

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Nicephori Basilacae Orationes et Epistulae, recensuit *Antonius Garzya*, Teubner Leipzig 1984, XIV/138.

Τοῦ ρήτορος καὶ σοφιστοῦ Νικηφόρου Βασιλάκη (1115-1182 μ.Χ.) τὸ πρῶτον διὰ τῆς παρουσίας ἐκδόσεως ἐκδίδονται πλείονα ἔργα, ὥστε νά γίνῃ γνωστὸν τὸ εἶδος τῶν ἔργων καὶ τοῦ λόγου του. Εἶναι λύπης ἄξιον ὅτι μέχρι τοῦδε ἔμενε ἀδημοσίευστον τὸ ἔργον τοῦ πολυμαθεστάτου αὐτοῦ λογίου τῆς Βυζαντικῆς περιόδου καὶ ἡ καταπληκτικὴ εἰς πλαστικότητα ἐκφράσεως λεκτικὴ του ἰκανότης: Δείγματα τινὰ τῶν γραπτῶν του εἶχε δώσει τὸ πρῶτον ὁ Λέων Ἀλλάτιος τὸ 1641 καὶ κατόπιν ὁ Chr. Walz, R.G.I. τὸ 1832, εἶτα ὁ E. Miller τὸ 1873, ὁ Σ.Δ. Παπαδημητρίου τὸ 1902, ὁ W. Regel τὸ 1917 καὶ ὁ H. Korbeti τὸ 1934. Ἐκ τῶν δειγμάτων ἐκείνων εἶχε καταφανῆ ὅτι ὑπῆρχον πολλὰ ἀνέκδοτα ἔργα συγγραφέων κλασσικῶν γλωσσῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἔκδοσις ἐπεβάλλετο χάριν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ ἐκδότου τοῦ παρόντος ἔργου Ant. Carzya, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ὑπεκίνησε τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 1959 (Boll. Comit. N. S. 7(1959)59-64) καὶ ἔκτοτε δι' ἀδιακόπων δημοσιευμάτων του περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ν.Βασ. τὸ 1963, 1965, 1966, 1968 καὶ συνεχῶς ἔκτοτε ἔφθασεν εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς παραδίδει 11 ἔργα τοῦ Ν.Β. —τὸν πρόλογον, πέντε λόγους του, τέσσερας ἐπιστολάς καὶ ἓν ἀπόσπασμα ἐγκωμίου— διὰ τῶν ὁποίων δίδεται καθαρὰ ἡ εἰκὼν τῆς προσωπικότητος τοῦ Βασιλάκη καὶ τοῦ λογοτεχνικοῦ του ἔργου.

Εἰς τὴν κατατοπιστικὴν του εἰσαγωγὴν ὁ G. περιγράφει τοὺς πέντε κώδικας, εἰς οὓς περιέχονται μερικῶς ἔργα τοῦ Ν.Β. Ἐκ τούτων σημαντικώτερος εἶναι ὁ S. (*Scorialensis*), ὅστις γραφεὶς ὑπὸ εὐπαιδευτοῦ γραφέως περιέχει ὁμαδικῶς ἔργα τοῦ Ν.Β. (τὰ ἑννέα ἐκ τῶν ἑνδεκα), ἔν δὲ περιέχει ὁ V (*Vaticanus*) καὶ ἔν ἄλλο ὁ W (*Vindobonensis*). Περιγράφεται ὁμοίως εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ὅλη ἡ ἔργασια καὶ αἱ προσφοραὶ τῶν παλαιότερων ἐπὶ μέρος ἐρευνητῶν, ἐκδοτῶν καὶ κριτικῶν ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Ν.Β.

Ὡς πρὸς τὴν παρουσίαν τῶν 11 ἐκδιδομένων ἐνταῦθα λογοτεχνημάτων, παρατηροῦμεν ὅτι ἐκάστου προηγεῖται βραχεῖα εἰσήγησις (λατινιστὶ βεβαίως) περὶ τοῦ περιεχομένου, τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων τῆς συνθέσεως τοῦ τεμαχίου, ἔπεται ἡ καταγραφή τοῦ κειμένου καὶ εἰς τὸ κάτω τῆς σελίδος τὰ κατὰ τὰ εἰωθότα δύο κριτικὰ ὑπομνήματα, ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὰς παραπομπὰς τῶν ἀρχαίων κειμένων, εἰς ἃ ἀναφέρονται φράσεις τινές τοῦ κειμένου καὶ τὸ δευτέρον ὑπόμνημα περιλαμβάνει τὰς διαφορὰς γραφᾶς ἐφθαρμένων, ἠλλοιωμένων ἢ ὑπόπτων λέξεων τοῦ κειμένου. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ἔργασιας παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Ἡ ἀνάλυσις τῆς εἰσηγήσεως εἶναι ἄσπογος. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, γραφὲν ὑπὸ ἀρίστου ὡς ὁ G. δηλοῖ γραφέως δὲν προεκάλεσε προθύμους παρεμβάσεις τοῦ ἐκδότου, ὅστις μετὰ προσοχῆς προβαίνει εἰς διορθώσεις ἢ προτείνει νέας γραφᾶς ἢ υἰοθετεῖ εὐστόχους εἰκασίας ἄλλων κριτικῶν. Ὁ ἀναγινώσκων τὸ κείμενον φιλόλογος παρατηρεῖ ὅτι ὄντως αὐτὸ ὡς διατυπῶνται διατηρεῖ εἰς τὸ ἀκέραιον τὴν φυσικότητά του καὶ δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἀπολύτου πιστότητος πρὸς τὸ ἀρχικῶς γραφὲν πρωτότυπον. Ἐλάχισται διαφοραὶ γραφῆς ἢ ἀβλεψία μικρᾶς σημασίας θὰ σημειωθοῦν κατωτέρω ὄχι διὰ τὴν σημασίαν των, ἀλλὰ διὰ τὴν τι-

μήν τῆς ἀκριβείας. Ἐντύπωσιν εὐμενῆ προκαλεῖ τὸ μέγεθος τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος μὲ τὴν σημειώσιν τῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κειμένου τοῦ Νικηφόρου Βασιλάκη, τῶν ἐπαναλαμβανουσῶν φράσεις καὶ λέξεις τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἢ ἀρχαίων συγγραφέων ἢ ὑπαινισσομένων αὐτάς. Τὸ τέρας αὐτὸ τῆς ἑλληνικῆς μορφώσεως, ὁ Ν.Β. ἀποδεικνύει ὅτι τὰ σχολεῖα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν ΙΒ' αἰ. μ.Χ. παρῆχον μόρφωσιν ἐπιμελεστέραν καὶ ἀρτιωτέραν ἀπὸ τὴν τῶν Ἀλεξανδρινῶν τοῦ Β' μ.Χ. αἰ. Ὅπως δεικνύει καὶ ὁ ἀρτιώτατος ἐκ 30 στηλῶν Index auctorum, ὁ Ν.Β. ἔχει σχεδὸν ἀπομνημονεύσει ἑκατοντάδας ἀρχαίων συγγραφέων. Παρέχει φράσεις Ὀμηρικὰς ἀπὸ 19 ῥαψωδίας τῆς Ἰλιάδος καὶ ἀπὸ 13 τῆς Ὀδυσσεΐας — λέξεις ἢ φράσεις ὑπερδιακοσίας. Ἀπὸ ἀπειράριθμα ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πινδάρου καὶ τῶν πλείστων ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ κατ' ἐξοχὴν ἔχει ζωντανὰ εἰς τὸν νοῦν του καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν του ὅλα τὰ χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς Παλαιᾶς, Ψαλμῶν καὶ Προφητῶν καὶ πάντων τῶν βιβλίων τῆς Γραφῆς μέχρι Σειράχ, Σοφονίου καὶ Τωβίτ. Καὶ νὰ συλλογισθῇ τις ὅτι ὁ ὄγκος αὐτὸς τῆς μνείας ἀρχαίων συγγραφέων περιέχεται εἰς κείμενον Βυζαντινὸν μόλις 119 σελίδων.

Ὡς πρὸς τὴν γραφὴν λέξεων τινων, θὰ ἠδύναντο νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἀκόλουθα: Σελ. 2 στίχ. 16 θὰ ἔπρεπε νὰ γραφῆ *Mārkos* ἀντὶ *Márkos* (λίθ. Μάα-), Σελ. 6 στ. 28 ἀντὶ *μηνιῶν* γραπτέον *μηνίων ἀκάθεκτα*. Σελ. 13 στ. 11 ἀντὶ *ῶραι* γραπτ. *ῶραι*. Σελ. 14 ἀντὶ *ἀριστ* - *ωνυμίαν* γραπτ. *ἀρι-στω-νυ-μίαν* πρβλ. καὶ σ. 6, στ. 14 ἀντὶ *πολιτ-ἀρχης* γραπτ. *πολιτ-τάρχης*: Σελ. 16, 33 ἀντὶ *τὴν ἐνθένδεν* γραπτ. *τὴν ἐνθένδε*, ὀρθῶς εἶναι γεγραμμένη ἢ λέξις εἰς σελ. 32 στ. 3. Σελ. 18, στ. 3 ἀντὶ τῆς μεταγενεστέρας ἐσφαλμένης γραφῆς *ἐθρύλλησει* γραπτ. *ἐθρύλησεν*. Στ. 21,7 ἀντὶ *πεφυγάδευτο* γραπτ. *ἐπεφυγάδευτο*, διότι ὁ ἀττικίζων Βασιλάκης θὰ ἦτο ἀδιανόητος νὰ παραλείψῃ τὴν αὐξῆσιν τοῦ ὑπερσυντελικοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ περαιτέρω σελ. 21, στ. 14 γραφόμενον *κεκένωτο*, ὅπερ δέον νὰ γραφῆ ἐπίσης *ἐκεκένωτο*. Σελ. 20, 22 ἀντὶ *γλῶττα λιγεία* γραπτ. *λίγεια*. Βεβαίως ὁ συγγραφεὺς τὸ γνωρίζει τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ ἀναφέρει, ἐπιθυμεῖ ὁμως νὰ ἐμφανίσῃ κατ' ἀρχὴν σταθερὰν τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου, ἢ ὅποια καίτοι προέρχεται ἀπὸ πεπαιδευμένον γραφέα, δὲν ἀντιπροσωπεύει κατὰ τὴν ἰδικὴν μου γνώμην τὴν γραφὴν τοῦ Ν. Βασιλάκη. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος τῆς ἀναγραφῆς τῶν σημειώσεων τούτων, ὅτι τὰ φερόμενα ὡς λάθη εἶναι ὄχι τοῦ ἐκδότου, ἀλλὰ τοῦ γραφέως τοῦ χειρογράφου, τὸν ὅποιον ὁ ἐκδότης ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποδώσῃ πιστῶς. Ἐν σελ. 23 στ. 25 ἢ διόρθωσις *τρ(υττ)όν*, δὲν νομίζω ὅτι εὐσταθεῖ διότι ἡ λέξις μόνον ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου μνημονεύεται ὡς τρυσσός μὲ σημασίαν γενικὴν καὶ ἀόριστον. Δὲν φαίνεται ἀττικὴ, διότι μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεογνώτου γραφομένη μὲ ἓν σίγμα. Εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὁ κομψολόγος Βασιλάκης μετεχειρίζετο ὡς ἀττικὴν μίαν μὴ ἀττικὴν λέξιν, διὰ τοῦτο πιθανότερα μοῦ φαίνεται ἢ ὑπὸ τοῦ Καμπύλη προτεινομένη γραφὴ *τρ<ιττ>όν<τῆς ψυχῆς>*. Σελ. 34, ἀντὶ *ἀνδρίας* γραπτ. *ἀνδρείας*. Σελ. 35, 13 *περιβρύλλητος* γραπτ. *περιθρύλλητος*. Εἰς σελ. 42 στ. 15-16 γράφεται *ἴνεσθε φρόνμοι ὡσεὶ ὄφεις*. Τὸ ἐν χρήσει κείμενον Nestle 1932 γράφει *ἴ.φ. ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραι* καὶ ὡς μόνην διάφορον γραφὴν ἀναγράφει τὴν *ὁ ὄφεις* τοῦ κώδ. Sinaiticus. Ἡ παραλλαγὴ *ὡσεὶ* δὲν μνημονεύεται. Ὁ ἐκδότης ἀναγράφει ὡς διάφορον γραφὴν εἰς τὸ ὑπόμνημα τὴν *ὡς οἱ ὄφεις* τῆς Vulgata, τὴν ἀπομακρύνει ὁμως ἀπὸ τὸ κείμενον. Διερω-

τῶμαι πῶς ἡ γραφή τοῦ κειμένου 'φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφις' δύναται τώρα νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὸν ἐν συνεχείᾳ πληθυντικὸν 'ὡς αἱ περισσότεραί'. Εἰς σελ. 44 στ. 9 γίνεται δεκτὴ ἡ μορφή *στῦφον* ἀντὶ τῆς *στυφόν*, προφανῶς ὡς μετοχὴ τοῦ *στύφω*. Ὅμως τὸ συζευγνύμενον *ὑπότραχον* ὑποδηλοῖ ὅτι οὐχὶ μετοχὴ ἀλλὰ ἐπίθετον χρειάζεται ἡ φράσις. Εἰς σελ. 45 στ. 24 τὸ *ὄμφαλοέσσας* ἀποτελεῖ σαφῶς ἀβλέπτημα ἀντὶ *ὄμφαλοέσσας*. Ἐπίσης ἀβλέπτημα προφανῶς ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐν σελ. 60, 7 γραφή *σῶζειν* ἀντὶ *σῶζειν* καὶ ἡ ἐν σελ. 68, 11 *οὔτε* ἀντὶ *οὔτω*. Ἐν σελ. 77,3 εἰς λόγον περὶ ἐπερχομένου θαλασσοῦ κύματος ἡ γραφή *πόρρωθεν ἐπωρύεται* δυσκόλως δύναται νὰ εὐσταθήσῃ· πιθανωτέρα εἶναι ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Πεζοπούλου *ἐπόρρωται* ἢ ἐνδεχομένως ἡ δυναμένη καθ' ἡμᾶς νὰ εὐσταθήσῃ *ἐπορούεται*. Εἰς σελ. 79, 16 ἡ γραφή (τὴν *σοφίαν*) *ὠρῶ* μὲ ὠμέγα καὶ δασεῖαν ἀποτελεῖ ἐρώτημα, ὁμοίως ὡς ἡ αὐτὴ γραφή ἐν 82, 24. Ἐν σελ. 85, 33 τὸ *παραβολοτάτου* γραπτ. *παραβολωτάτου*· πρβλ. τὸ ἐν 100, 33 ὀρθῶς γραφόμενον *παραβολώτερον*. Τὸ ἑλλιπὲς χωρίον σ. 101, 2 *ἔνθα +τὸ κερ+οὐκ <ἀποκνεῖ>* ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ *κερ<δαίνειν>*. Ἐν σελ. 107, 20 τὸ *ὄν ἀπεκλαύσατο* δεόν νὰ γραφῇ *ὄν*. Ἐν σελ. 108, 10 ὁ ἐκδότης γράφων εἰς τὸ κείμενον *ἀπνηθαδιάζων* διερωτᾶται εἰς τὸ ὑπόμνημα *μήπως* ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἡ γραφή *ἀπνηθαδιάζου*, ἥτις βεβαίως εἶναι ἡ πρέπουσα. Ἐν σελ. 109, 24 ἡ γραφή (ὄφθαλμοί) *τυφλώμενοι* εἶναι ἀδιανοήτος, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐν στίχῳ 25 ἐν συνεχείᾳ ἡ γραφή *ἀποτεμνούμενοι* (γλώσσαι). Ἐν σελ. 111 στ. 4 ἡ γραφή *φιλῶμεν* ὀρθότερον εἶναι νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν τοῦ *χφ.Σ. φιλῶμεν*.

Παρὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα διορθωτέα, ὄν μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἐκδότου νὰ μᾶς παραδώσῃ κείμενον πιστὸν πρὸς τὴν μορφήν τῆς γλώσσης τοῦ II' αἰῶνος, ἢ διδομένη εἰκὼν τοῦ κειμένου εἶναι θαυμασία καὶ ἀντικατοπτρίζει τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν ποικιλίαν καὶ πλαστικότητα τοῦ λόγου τοῦ Βυζαντινοῦ ῥητοροδιδασκάλου, ὁ ὁποῖος ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ προλόγου του ἔχει πλήρη συναίσθησιν τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Γραφικῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ ἐπὶ τῶν τρόπων τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου. Δεῖγμα τῆς γλωσσικῆς του δημιουργικότητος εἶναι ὁ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου *Index Graecitatis*, σελ. 135-138. Μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου ὁ οἶκος Teubner παρέχει ἔξοχον ὑπηρεσίαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, διότι φέρει εἰς φῶς ἔργον λογιώτατον, πλήρες νέων λέξεων ὑπὸ τοῦ Ν.Β. πλασθεισῶν καὶ μὴ ἀποθησαυρισμένων εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικά καὶ ρίπτει φῶς εἰς τὴν ἔξοχον παιδείαν τῶν Βυζαντινῶν τοῦ IB' αἰῶνος μ.Χ., τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἐπίδρασις δὲν ἔχει ἐκτιμηθῆ εἰς τὸν πρέποντα βαθμόν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Photii Epistulae et Amphilochia, Vol. II epistularum pars altera, recensentur B. Laourdas et L.G. Westerink, Teubner Leipzig 1984, σελ. VIII/253.

Ὁ παρῶν δεῦτερος τόμος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου συμπληρώνει ἱκανοποιητικῶς τὸ ἔργον τοῦ πρώτου τόμου τῶν αὐτῶν ἐκδοτῶν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράφη κρίσις εἰς τὸν τόμον 36(1984) τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ σελ. 127-130. Ἐδῶ πλέον ὁ πρόλογος δὲν